

УДК 159.9

Н. В. Ортікова

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ КОНКУРЕНТО ЗНАЧУЩИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

У статті розглядаються умови розвитку конкурентно значущих якостей на основі результатів опитування майбутніх психологів. Визначено, що соціально-організаційні, навчально-методичні умови відносяться до системи об'єктивних параметрів середовища, а особистісно-орієнтовані та індивідуально-психологічні умови – до суб'єктивних параметрів.

Ключові слова: конкурентно значущі якості, соціально-організаційна умова, навчально-методична умова, особистісно-орієнтована умова, індивідуально-психологічна умова, студенти-психологи.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими завданнями. Процес розбудови ринкових відносин в українській державі триває. Невід'ємним атрибутом цих відносин є конкуренція. Вона поширюється на усі сфери діяльності нашого суспільства, в тому числі не обходить і галузь освіти. Формування та розвиток конкурентоздатного випускника вищого навчального закладу стає актуальною проблемою. Зокрема, це пов'язано з тим, що випускники ВНЗ будуть працювати на підприємствах з різною формою власності, і, таким чином, їх підготовка має відповідати кон'юктурі ринку праці, повинна бути адаптованою до таких умов, сприяти їх конкурентоспроможності [2].

Як зауважують західні дослідники, при навчанні майбутніх спеціалістів зусилля необхідно спрямувати саме на розвиток тих якостей, які вигідно виокремлюють їх від потенційних конкурентів [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується дана стаття. В ході теоретичного осмислення та вивчення наукової і спеціальної літератури щодо розвитку конкурентоздатності студентів в умовах вищого педагогічного навчального закладу як визначального чинника у вирішенні проблеми ефективного працевлаштування молодих спеціалістів було з'ясовано, що конкурентоздатний спеціаліст – це спеціаліст, який не тільки володіє певним комплексом професійних знань та умінь, а й здатний на практиці їх застосовувати в умовах високої конкуренції завдяки певним конкурентним перевагам, а саме – розвиненим конкурентно значущим якостям.

Під конкурентно значущими якостями ми розуміємо комплекс професійно значущих та особистісних якостей, які відповідають актуальним запитам суспільства, і які надають можливість особистості, при рівних або майже рівних умовах, швидше зорієнтуватися і адаптуватися в ситуації, і проявити себе в якості спеціаліста більш високого рівня за конкурентів. Саме конкурентно значущі якості сприяють прискоренню працевлаштування та

успішній реалізації особистості на професійному поприщі; надають можливість бути конкурентоздатним на ринку праці. Таким чином, створення необхідних умов для розвитку конкуренто значущих якостей у майбутніх спеціалістів в процесі їх навчання є одним із головних завдань будь-якого вищого навчального закладу.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення та розкриття змісту умов розвитку конкуренто значущих якостей майбутніх психологів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Для визначення умов розвитку конкуренто значущих якостей нами було проведено опитування серед студентів психолого-педагогічних спеціальностей 2-4 курсів навчання (загальна кількість 280 осіб).

Питання в анкеті було умовно поділено на декілька блоків. Завдяки першому блоку питань з'ясовувалося розуміння студентами такого явища, як "конкуренція", та їх ставлення до нього. Другий блок питань анкети був присвячений визначенню переліку важливих для конкуренції якостей та ступеня їх розвитку у студентів. Третій блок питань стосувався факторів, які впливають на розвиток конкуренто значущих якостей. Окремим питанням з'ясовувалися подальші професійні наміри студентів.

Аналіз відповідей респондентів дозволив з'ясувати, що на розвиток конкуренто значущих якостей має вплив соціальне оточення (однокурсники – 47,5%, викладачі ВНЗ – 35%, батьки – 22,5%, рівень організаційно-методичного забезпечення навчального процесу в університеті – 52% та власне сам студент – 82,5%). Таким чином, узагальнюючи теоретичні напрацювання та аналіз результатів анкетування, нами було виявлено такі умови: соціально-організаційні, навчально-методичні, особистісно-орієнтовані та індивідуально-психологічні. Соціально-організаційні, навчально-методичні – відносяться до системи об'єктивних параметрів середовища, в якому реалізується основна мета – сприяння розвиткові конкуренто значущих якостей майбутніх психологів. В якості такого середовища виступає вищій навчальний заклад. Особистісно-орієнтована та індивідуально-психологічна умови – це сукупність особистісних, суб'єктивних параметрів, ресурсів особистості (знання, уміння, якості тощо). Особистісно-орієнтована умова дозволяє конкретизувати, які якості необхідно розвивати майбутньому психологові щоб він був конкурентоздатним на ринку праці та спрямовує, спонукає його до цього розвитку. До індивідуально-психологічної умови ми віднесли високий рівень готовності студентів – майбутніх психологів до професійної конкуренції.

Соціально-організаційна умова. Для розвитку конкуренто значущих якостей в процесі навчання необхідною умовою є створення відповідного конкурентного середовища. У студентів повинен бути присутнім так званий "дух змагальності". Така змагальність у вищій школі частково досягається

завдяки впровадженню системи модульно-рейтингового оцінювання. Студенти – майбутні психологи, відповідаючи на запитання анкети “В чому проявляється для Вас конкуренція з іншими саме в процесі професійної підготовки?” визначили, що отримання балів, визначення рейтингового місця серед інших змушує їх конкурувати між собою. Тобто студенти, в першу чергу, конкурують за бали. Але конкурентна боротьба за бали не дає можливість об’єктивно оцінити, чи є студент конкурентоздатним взагалі; чи зможе він так вправно, так заповзятливо, як отримує бали на заняттях, реалізувати себе в якості успішного психолога? Якими мотивами керується студент у своєму прагненні заробити якомога більше балів? У більшості випадків провідним мотивом у “зароблянні балів” стає прагнення отримувати стипендію, а також так званий мотив уникнення невдач, який, в першу чергу, пов’язаний зі страхом втрати можливості навчатися у ВНЗ. В той же час це не означає, що модульно-рейтинговою системою оцінювання знань студентів як умовою існування конкурентного середовища можна повністю знехтувати. Згадану систему є сенс розглядати у якості відправної бази для розвитку конкурентно значущих якостей. Так, прагнення отримати бал сприяє розвитку активності, організованості, комунікабельності; дозволяє здійснити оцінку власних можливостей, якостей; психологічно готує до діяльності в умовах конкуренції тощо. Окрім цього в якості стимулювання розвитку конкурентоздатності студента-психолога в процесі навчання, навчальний заклад може запропонувати кращим студентам можливість проходження виробничої практики в кращих психологічних центрах або елітних чи приватних школах м. Києва.

Навчально-методична умова. Окремий блок питань в анкеті стосувався рівня організаційно-методичного забезпечення навчального процесу. Зокрема, питання “Що, на Вашу думку, в існуючій організації навчального процесу університету допомагає Вам у розвитку конкурентно значущих якостей?” та “Що, на Вашу думку, в існуючій організації навчального процесу університету заважає Вам у розвитку конкурентно значущих якостей?” надали можливість з’ясувати, що форми та методи викладання, які застосовуються у ВНЗ, сприяють лише частково розвитку конкурентно значущих якостей, оскільки, на думку студентів не відповідають вимогам сьогодення, є занадто традиційними і неприйнятними для європейського рівня освіти. Тому, третина з опитаних покладаються лише на власні можливості, знання, якості і намагається, у значній мірі, самостійно опанувати навчальні предмети. У зв’язку з цим постає проблема, пов’язана з підвищенням рівня організаційно-методичного забезпечення навчального процесу, зокрема, з впровадженням у навчальний процес якісно нових форм та методів навчання, які найбільш відповідають вимогам освітнього європейського рівня, – а також спрямування їх змістового наповнення на розвиток професійно-значущих та особистісних якостей студента; на

розвиток показників особистісного розвитку студентів у навчально-виховному процесі; орієнтація змісту та форм самостійної роботи на залучення студентів до самостійної пізнавальної діяльності, самокорекції та самоконтролю тощо [1]. Окремим важливим аспектом запровадження та використання таких форм та методів в процес професійної підготовки психолога є їх практичне спрямування.

Орієнтація на практичне спрямування професійної діяльності найбільш ефективно досягається за умови застосування інтерактивних форм навчання в процесі професійної підготовки психолога. Основна мета такої форми навчання – набуття практичних умінь та навичок, розвиток якостей, необхідних для здійснення успішної професійної діяльності. Інтерактивні форми навчання допомагають задовольнити особистісні та суспільні інтереси студента як майбутнього фахівця, стимулювати його конструктивно-критичне мислення, розвивати комунікативні вміння та навички; активізують студентів, пробуджують у них інтерес і мотивацію, навчають самостійному мисленню і діям, дозволяють забезпечити природне переведення студентів з одного провідного типу діяльності (навчальної) на іншу (професійну).

Такими формами є: проблемні питання, написання творчих робіт, створення проблемних ситуацій, індивідуальні завдання, ситуаційно-рольові ігри, ділові ігри, підготовка доповідей, тренінги, дискусії, творчі конкурси, диспути та конференції, олімпіади та наукові проекти, "мозкова атака", написання есе.

Активізують мислення студентів і стимулюють їх до самостійної пошукової роботи проблемні запитання. Проблема – це такий різновид питання, відповідь на яке не міститься в набутому досвіді суб'єкта і тому потребує відповідних теоретичних і практичних дій, які відрізняються від простого інформаційного пошуку. Тобто, виникає певне утруднення, ліквідувати яке за допомогою наявної бази знань студент не може. Це свідчить про недостатність досягнутого рівня знань. Тому проблема визначається як знання про незнання та виникненням необхідності усунути протиріччя. Використання проблемних питань на практичних заняттях з психології допомагає підвищити пізнавальний інтерес студентів до вивчення теоретичних аспектів психології, вчить їх мислити діалектично, робить істину доказовою, а знання усвідомленими, формує активну, творчо мислячу особистість.

Творча робота – це, в першу чергу, власна думка студента, представлена у письмовій формі, що ґрунтується на його наукових теоретичних знаннях, власному досвіді і представляє собою аналіз та систематизацію зазначеної проблематики, виклад особистого ставлення до проблеми та можливі шляхи її розв'язання. Написання творчої роботи вимагає від нього активізації мисленевого процесу, виховує у студента звичку правильно і обґрунтовано

викладати та відстоювати власну точку зору, більш усвідомлено підходити до будь-якого завдання, формує переконання, відповідальність тощо.

Важливого значення в системі підготовки майбутнього психолога набуває ділова гра. Вона становить собою форму відтворення предметного і соціального змісту та моделювання стосунків, характерних для роботи психолога. В ході проведення гри розгортається особлива ігрова діяльність у вигляді імітаційної моделі, яка відтворює динаміку протікання професії психолога. Водночас формуються особистісні якості. В умовах спільної роботи кожний студент виробляє навички соціальної взаємодії, ціннісні орієнтації, установки, притаманні фахівцеві. Ігрова модель потрібна для забезпечення особистісного включення студентів у процес навчання, спрямований на оволодіння предметним змістом професійної діяльності. Але предметний зміст завжди є змістом спільної праці спеціалістів, тому через ігрову модель засвоюється і соціальний зміст майбутньої роботи. Ділова навчальна гра є насамперед “інструментом” розвитку теоретичного і практичного мислення спеціаліста, здатного аналізувати складні умови педагогічної діяльності, ставити і розв’язувати нові для майбутніх фахівців професійні задачі.

Цікавою формою роботи є тренінги. Правильно розроблені тренінги, які проводяться досвідченими фахівцями-практиками, допомагають розвинути певні особистісні характеристики, які є важливими в даній професійній діяльності. Тренінг як метод активного психологічного впливу є ефективним засобом цілеспрямованого розвитку необхідних особистісних якостей у студентів. Наприклад, тренінг впевненості в собі надасть можливість майбутньому молодому фахівцеві не нервувати, правильно побудувати свою співбесіду при прийомі на роботу, з певними людьми тощо.

Окрім цього, налагоджена система психологічних тренінгів особистісного розвитку в системі професійного навчання у вищому навчальному закладі дає можливість студентам оволодіти методами досягнення індивідуальної успішності.

Написання есе – форма роботи, що забезпечує можливості студентам вільно висловлювати свої думки, формує уміння переконувати свого співбесідника, надає впевненості у своїх силах тощо. Есе (з французької) – спроба – короткі наукові, критичні та інші нариси, які відзначаються вишуканістю форми.

Мозкова атака допомагає студентові швидко знайти відповідь на певне завдання чи рішення у певній ситуації. Застосовуючи даний метод студенти вчаться швидко орієнтуватися в умовах, набуті знання використовувати на практиці, з’являється швидкість реакції, розвивається вміння логічно мислити, аналізувати тощо. Таким чином, використання в процесі навчання інтерактивних форм та методів дозволяє майбутньому психологові розвивати в собі необхідні якості, виробляти певні способи поведінки.

Особистісно-орієнтована умова. Соціально-організаційна та навчально-методична умови є тими вихідними “конструктами”, які сприяють розвиткові конкурентно значущих якостей у студентів – майбутніх психологів на рівні організації навчального процесу. На рівні особистості важливим є виявлення та розвиток тих необхідних якостей, за допомогою яких, майбутній психолог може успішно витримувати конкуренцію з іншими і реалізувати себе в якості професіонала своєї справи. Особистісно-орієнтована умова передбачає виявлення та розвиток конкурентно значущих якостей, усвідомлення студентом важливості та необхідності самостійного розвитку цих якостей. Це досягається завдяки підтриманню постійно високої мотиваційної установки студента на розкриття власних психологічних резервів у напрямі підвищення результативності навчання; розвиткові зацікавленістю своєю професією, стійкому бажанню працювати за набутою професією; завдяки постійному прагненню до саморозвитку, самореалізації та самоактуалізації.

Індивідуально-психологічна умова. Результати опитування студентів-психологів, зокрема, за блоком питань, пов'язаних з чинниками, які впливають на розвиток конкурентно значущих якостей майбутнього психолога, показали, що найбільший вплив має сам студент (82,5%). Це означає, що успішний психолог, в першу чергу, повинен бути психологічно готовим до професійної конкуренції.

Психологічну готовність майбутнього психолога до конкуренції ми розглядаємо як психічний стан особистості, як комплексне психологічне утворення. Такий стан особистості являє собою відносно стійку систему її особистісних характеристик, на фоні якої розгортається динаміка психічних процесів, спрямованих на орієнтацію в різноманітних професійних ситуаціях та в умовах професійної конкуренції, на адекватну цим умовам саморегуляцію власних дій, думок, почуттів, поведінки в цілому, пов'язаних з вирішенням часних професійних задач в умовах конкуренції з іншими, що призводять до досягнення намічених цілей. Відповідно, у структурі даного стану виділяють когнітивний (знання про конкуренцію та свої можливості в ній), афективний (емоції відносно змагання з іншими людьми), аксеологічний (потреба у самоактуалізації, самореалізації та орієнтації на досягнення високих результатів) та праксеологічний (власне поведінка, спрямована на забезпечення конкурентних переваг) компоненти.

Рівень готовності майбутніх психологів до конкуренції на ринку праці значно підвищується, якщо зміст, форми та методи професійної підготовки поєднуються з розвитком відповідних конкурентно значущих якостей, формуванням установки на професійне самоусвідомлення, посиленням мотивації до навчально-професійної діяльності. Підвищення рівня готовності майбутнього психолога до конкуренції на ринку праці можливо за рахунок озброєння майбутнього психолога необхідними поведінковими патернами,

відповідними діями в різноманітних ситуаціях. Це відбувається завдяки впровадженню у навчальний процес відповідного навчання (психологічного практикуму), спрямованого на: усвідомлення соціальної значущості обраної професії, прагнення до саморозвитку, особистісне самовизначення тощо; підвищення знання про конкуренцію, виявлення позитивних сторін у конкурентних відносинах, розкриття змісту конкурентних переваг, визначення конкурентно значущих якостей; розвиток здатності до самостійного оцінювання наявного рівня конкурентно значущих якостей; підвищення вимогливості до себе, ініціативності, активності, впевненості тощо; оволодіння стратегією власного успіху, підвищення рівня професійної компетентності завдяки опануванню відповідних поведінкових патернів, що сприяють ефективній зайнятості на ринку праці.

Висновки. Отже, розвиток конкурентно значущих якостей майбутніх психологів передбачає наявність відповідних умов. Зокрема: соціально-організаційна, навчально-методична, особистісно-орієнтована та індивідуально-психологічна. Впровадження у навчальний процес підготовки майбутніх психологів відповідного психологічного практикуму з елементами тренінгу надасть можливість у значній мірі реалізувати усі вище згадані умови, які в комплексі є необхідними для успішного розвитку конкурентно значущих якостей.

Література

1. Вайнола Р.Х. Педагогічні засади особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія та методика професійної освіти” / Вайнола Ренате Хейкіївна. — Київ: 2009.
2. Гончаров С.М. Основи педагогічної праці: Навч. посібник. – Рівне: РДТУ, 2001.
3. Houes R.H. Dynamic Manufacturing/R.H. Houes, S. Wheelwright, K.B. Clark. – New York: The Free Press, 1988.

N. Ortykova. Organizational and psychological conditions of competitively significant qualities of future psychologists.

The article examines the development conditions for competitive significant qualities basing on the results of the future psychologists survey. It is defined that socio-organizational, teaching and methodological conditions are related to the system of objective parameters of environment, while personality-centered and individual psychological conditions are related to subjective parameters.

Key words: *competitive significant qualities, socio-organizational condition, teaching and methodological condition, personality-centered condition, psychology students.*